

Radics Éva:

Takács Jenő és a világörökség.¹ A Fülöp-szigeteki kutatás²

1. kép: Takács Jenő

Takács Jenő – bárhova utazott is a világon – rögtön otthon érezte magát. Anyanyelve magyar volt, de anyanyelvi szinten beszélt németül, s igen jól tudott angolul, franciául és olaszul is. Szülőfalujában, a Sopron melletti Cinfalván a magyar és osztrák lakosság mellett horvátok is éltek, így a szláv nyelvek sem csengtek idegenül fülének. Azonban a zene jelentette számára azt a nyelvet, amelyet mindenütt megértett, s mely többet mesélt neki az idegen országokról és népekről, mint megannyi könyv.

A tíz évvel ezelőtt, százhárom éves korában elhunyt zongoraművész, zeneszerző és népzene kutató neve Nyugaton ismertebb, mint Magyarországon. Ennek az lehet az oka, hogy hazáját kétszer is elhagyta, de soha nem úri jókedvéből. Épp leérettségizett, mikor Nyugat-Magyarország egy részét a Saint Germain-i békeszerződés 1921-ben Ausztriához csatolta, így Takács osztrák állampolgár lett. Mivel nem akart a hitleri eszmék szolgálatába állni, 1939-ben Sopronba költözött, a már ott élő szüleikhez, felvette a magyar állampolgárságot, azonban a fordulat évében a kommunizmus szörnyűségeitől fordult fel a gyomra, s nehéz szívvel kezdett új életet a vasfüggönyön túl. Magyar gyökereit soha nem tagadta meg.

Takács tanúja volt az egész huszadik századnak. Rendkívüli pályafutása négy földrészen ívelt át. Arról a tájról származott, amely Haydnt, Lisztet, Mosonyit adta a világnak. Cinfalván született 1902-ben. Joggal tiszteljük „pannon mester”-ként, bár ő saját magát – magyar, olasz és osztrák nagyszüleire utalva – „monarchiai koktél”-nak nevezte. Sopronban érettségizett,

¹ Radics Éva: *Takács Jenő*. (Disszertáció, Grác, 2010. alapján.) 1. Leben und Werk. 2. Takács, Jenő. Incipit Werkverzeichnis. Saarbrücken: Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften, 2011.

² A 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Munkacsoport által az MTA BTK Zenetudományi Intézetben, 2015. június 10-én megrendezett, *Évfordulók nyomában 2015* című konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

Bécsben szerezte meg zongoraművészi oklevelét, s itt sajátította el a zeneszerzés fortélyait is. Még csak huszonöt éves volt, amikor kinevezték a kairói konzervatórium tanárává. Pár évvel később a Fülöp-szigeteken, a Manilai Egyetem professzora lett. – Két év után visszatért Kairóba, majd 1938–39-ben több hosszú hangversenykörutat tett Európában, Ázsiában és Amerikában. Magyarországra költözvén viszonylagos nyugalomra lelt: Sopronban komponált, Szombathelyen, a zeneiskolában tanított, majd 1942 és 1948 közt Pécs zenei életét irányította: a konzervatórium igazgatója s a színház karmestere volt. Amikor a „kommunizmus kísértete” elűzte Magyarországról, itáliai és svájci próbálkozások után az Egyesült Államokban talált képességeihez, műveltségéhez, felkészültségéhez méltó munkát magának: Cincinnati egyeteme hívta meg zongora- és zeneszerzés tanárnak, s ezt az állását csak tizennyolc évi hatékony működés után adta fel, hogy visszatérjen – nem Londonba, nem Párizsba – hanem Cinfalvára. Itt élt feleségével, Pasteiner Évával³ 1970-től ismét, ugyanabban a házban, amelyben gyermekkorát töltötte, 2005-ben bekövetkezett haláláig.

Élete során számos kiváló muzsikussal kötött ismeretséget, barátságot: Paul Hindemith-tel, Yehudi Menuhinnal, Bartók Bélával, Kodály Zoltánnal, Dohnányi Ernővel és Farkas Ferencel, később Soproni Józseffel és Szokolay Sándorral. Pécsi évei alatt a magyar kulturális élet kiválóságai lettek életre szóló barátai, többek közt a költők sorából Csorba Győző, Jékely Zoltán és Weöres Sándor.

Takács Jenő 1932-ben, Kairóban részt vett az arab zene kongresszusán,⁴ amelyen ott volt többek közt Paul Hindemith, Bartók Béla, Egon Wellesz,⁵ Kurt Schindler,⁶ Alois Hába,⁷ Curt Sachs,⁸ valamint Erich Moritz von Hornbostel.⁹

³ Takács Jenőné Pasteiner Éva (Rozsnyó, 1915. március 14. – Kismarton, 2006. október 26.) Takács második felesége; első férje Jékely Zoltán költő volt.

⁴ „Zum Kongress für Arabische Musik”. Kairo, 1932. *Zeitschrift für vergleichende Musikwissenschaft* 1/2 (1933): 46–48.

⁵ Wellesz, Egon Joseph (Bécs, 1885. október 21. – Oxford, 1974. november 8.) osztrák zenetudós és zeneszerző. *Egon Wellesz – Leben und Werk*. Hrsg. von Endler, Franz. Wien – Hamburg, 1985.

⁶ Schindler, Kurt (Berlin, 1882. február 17. – New York, 1935. november 16.) német származású amerikai zeneszerző és karmester. Howard, John Tasker: *Our American Music*. Thomas Y. Crowell, 1931.

⁷ Hába, Alois (Wisowitz, 1893. június 21. – Prága, 1973. november 18.) cseh-morva zeneszerző. Reittererová, Vlasta: „Hába, Alois”. In: *Österreichisches Musiklexikon* 2. kötet, 649 f. oldal.

⁸ Sachs, Curt (Berlin, 1881. június 29. – New York, 1959. február 5.) zenetudós és tanár, a modern hangszerismeret atyja. Eichhorn, Andreas: „Sachs, Curt”. In: *MGG2 Personenteil* 14. kötet, Sp. 767–770.

⁹ Hornbostel, Erich Moritz von (Bécs, 1877. február 25. – Cambridge, 1935. november 28.) osztrák népzene kutató. Hilscher, Elisabeth Th.: „Hornbostel, Erich Moritz von”. In: *Österreichisches Musiklexikon* 2. kötet, 802. oldal.

2. kép: Gertrud és Paul Hindemith, Takács Jenő, Bartók Béla

3. kép: Bartók, a Hindemith házaspár, Hornbostel, Takács, Schindler, Wellesz

Takács a kongresszus idején a Fülöp-szigeteki Manilából kapott meghívást az egyetem zongora- és zeneszerzés tanszékének vezetésére. Sachs, Hornbostel és Bartók beszélték rá, hogy fogadja el az állást, hiszen köztudomású volt, hogy primitív törzsek is laknak a szigeteken, s így majd alkalma nyílik arra, hogy ezek ősi zenéjét, szokásait összegyűjtse és megörökítse. Takács nem lelkesedett igazán, de igent mondott.

Korábban is érdeklődött a tradicionális zene iránt. Bartók inspirálására Kairó környékén arab népzene gyűjtött,¹⁰ s behatóan tanulmányozta a kopt egyházi zenét.¹¹ Életének későbbi periódusában horvát és magyar népzenevel is foglalkozott.

A Fülöp-szigeteki felfedező út viszont előre nem látott nehézségek elé állította, s sok jogos izgalmat okozott neki. Elbeszélése szerint „a szigetország északi részében még

¹⁰ Suppan, Wolfgang: „Jenő Takács – ein »arabischer Bartók«?”. In: Jahrbuch des Deutschen Volksliedarchivs 27/28 (1982/83). Berlin, 1982, 297–306. oldal.

¹¹ Takács Jenő levele Curt Sachshoz. Kairo, 1931. február 5. Phonogramm-Archiv, Ethnologisches Museum Berlin.

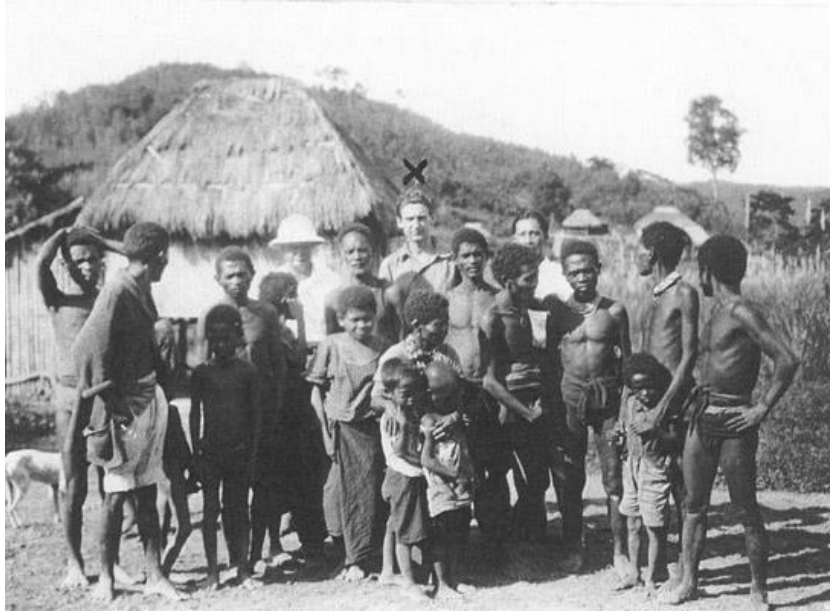
fejvadász törzsek éltek. Éjjel a fákon aludtak, régi veszélyes szertartásaik voltak: legyőzött ellenségeiknek levágták a fejét. A fejvadászat ugyan állítólag már nem volt szokásban. De csak *állítólag*...”

Az 1930-as évek elején a Fülöp-szigetek világa – bár földrajzi fekvését tekintve keletebbre fekszik Európától, mint Kína, vagy Japán –, társadalmi felsőbb rétegének kultúrája sokkal inkább európai jellegűnek tűnt, mint az előbb említett két országé. A négyszáz éves spanyol uralom hatása Manila kultúráján erősen érződött. Igen magas színvonalú volt a zenei élet. Illett ismerni az európai zene jelentős alkotásait, s a kortárs zene új darabjait is szívesen hallgatta a művelt nagyközönség. Városi szórakoztató zenéjük spanyol jellegű volt. Arról, hogy primitív törzsek is élnek országukban – főként az északi részen, Luzon szigetén –, szinte beszélni sem illett. Hiába igyekezett Takács meggyőzni őket arról, mennyire fontos volna ezek szokásait összegyűjteni, senki sem volt hajlandó ez ügyben mellé állni. Kollegái azt mondták: mi spanyolul beszélünk, katolikusok vagyunk. Visszariadtak annak a gondolatától is, hogy Takács Jenőt munkájában támogassák, expedícióiban részt vegyenek. Hiába kért anyagi támogatást az egyetem vezetésétől, kérvényét visszautasították. Így aztán saját költségén szervezett felderítő- és gyűjtő utakat.

4. kép: A Fülöp-szigetek térképe

Elbeszélése szerint hajón, autón, gyalog, lóháton, repülőgépen, kocsin járta be a nomád törzsek birodalmait. Nem egyszer napokon át, negyvenfokos trópusi hőségben vándorolt Luzon szigetén dombról dombra – tolmácsokkal és hordárokkal egyetemben, mire a bennszülöttek nyomára akadt az orchideák nehéz illatával átitatott párás dzsungelben. Ha sikerült bizalmukba férkőznie – némi üveggyöngy, tarka ruha, esetleg dohány, gyufa, cukor, só stb. segítségével – a gyanakvó nép barátságossá vált.

5. kép: A bennszülöttek között – közepen Takács, 1932.

Szisztematikus kutatásai a néprajz minden ágára kiterjedtek. Fényképezett, rajzolt, jegyzeteket készített, hangszereket gyűjtött. Hangszergyűjteményét később a bécsi Néprajzi Múzeum állította ki.

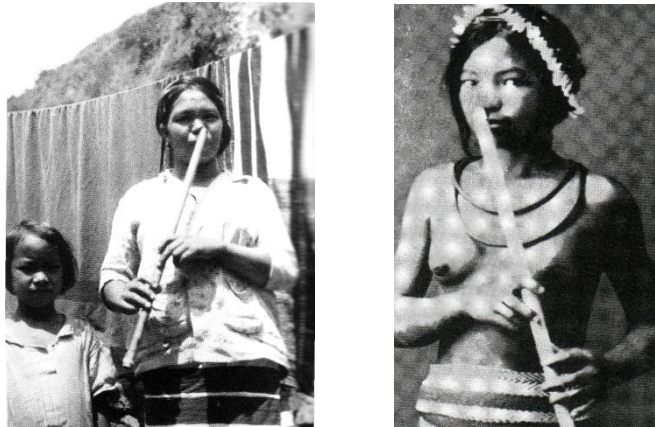

6-7. kép: Negrito zenészek (Takács Jenő fotói 1933-ból)¹²

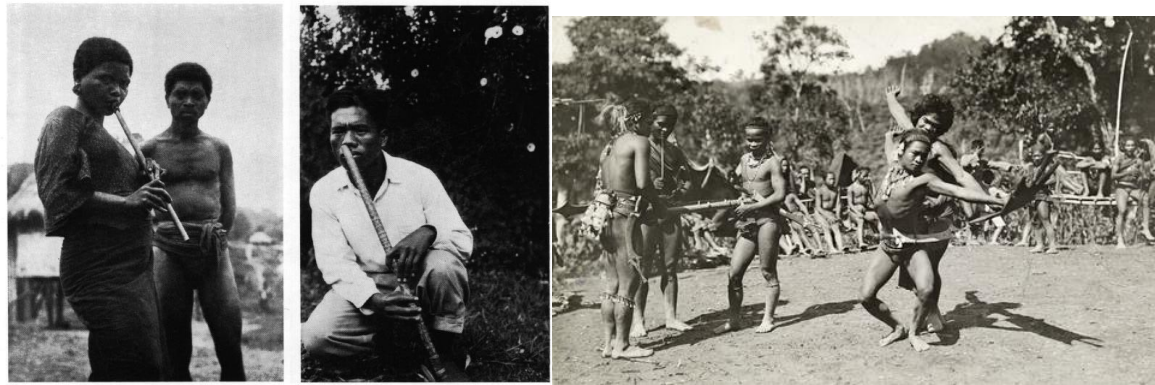
Életének egyik legnagyobb egzotikus élménye az orrfurulya volt, a szerelem hangszere. Talán egész Európában neki volt a legszebb és legnagyobb gyűjteménye. Az orrfurulyán elsősorban fiatalok játszottak. Az ifjú bennszülött este egy sziklára ült, szerelmes dalokra zendített, s ha a lány visszafurulyázott, azt jelentette, hogy elfogadta az udvarlást, méghozzá

¹² Takács, Jenő [von]: „A Dictionary of Philippine Musical Instruments”. In: Archiv für Völkerkunde. Wien, Museum für Völkerkunde 29. kötet, 1975, 121–217. oldal.

látatlanban... – Azt, hogy miért az orrukon át fújják ezt a kedves hangszert, Takács sem értette, de senki sem tud rá elfogadható magyarázatot adni.

8. kép: Igorot orrfurulyások (Takács Jenői fotói 1933-ból)

9., 10., 11. kép: Negrito zenészek és táncosok (Takács Jenői fotói 1933-ból)

Kutatásairól gyakran írt a Berlini Fonogramm Archívum igazgatójának, Erich Moritz von Hornbostelnek, majd a későbbiekben utódjának, Marius Schneidernek.¹³ Munkáját megkönnyítette, hogy az archívum kölcsönzött számára egy Edison-fonográfot és viaszhengereket. Takács több mint negyven hangfelvételt készített, listát és pontos leírást is készített róluk;¹⁴ feltérképezte a különféle törzsek teljes repertoárját, beszámolóí megjelentek az európai folyóiratokban.¹⁵

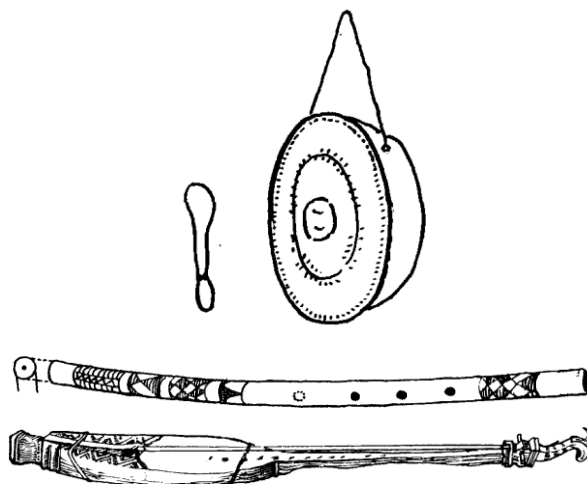
¹³ A levelezés megtalálható a berlini Fonogramm Archívumban, valamint a gráci Zeneművészeti Egyetem könyvtárában.

¹⁴ Ziegler, Susanne: „Die Wachsylinder des Berliner Phonogramm-Archivs”. *Veröffentlichungen des Ethnologischen Museums Berlin*, Neue Folge 73 (2006), 280. oldal.

¹⁵ Takács: „Bei den Kopfjägern auf den Philippinen”. *Bremer Nachrichten* 1935. január.

1935-ben fényképekkel és zenei betétekkel illusztrált előadásokat is tartott kutatómunkájáról: január 13-án Bécsben németül,¹⁶ január 23-án Milánóban,¹⁷ 24-én Novarában¹⁸ olaszul, március 11-én Kairóban¹⁹ franciául. A kairói programfüzet kiemelte: Takács volt az első a világon, aki a Fülöp-szigeteki negritók titkos ceremóniáját helyben tanulmányozta és hangszereket is gyűjtött.

Följegyzései negyvenegy évig kiadatlanul heverték, 1975-ben láttak napvilágot Bécsben, a Néprajzi Múzeum kiadásában, a Fülöp-szigetek hangszereinek lexikona²⁰ címmel. A 116 oldalas kötet ábécésorrendbe rendezve mutatja be a hangszereket, dalokat, táncokat, rituálékat, s mintegy száz rajzot és néhány fényképet is magában foglal. A kötet legnagyobb jelentősége, hogy olyan adatokat tartalmaz, amelyeknek pótlását ma már lehetetlen volna elvégezni. Ez a könyv szenzációként hatott, ma ennek alapján tanítanak az egyetemen Manilában.

12–13. kép: Takács rajzai: gong, kalaleng, kuglung

Hangfelvételeit a berlini Fonogramm Archívumban helyezte el. A fonográf hengerek sorsa kalandos volt. Egy részük a trópusi éghajlaton megpenészedett, vagy a háború alatt elpusztult. A rézlemezekre átjátszott kópiák idővel használhatatlanná váltak. Szerencse azonban, hogy Marius Schneider időben leköttázta és megjelentette őket.²¹ A gyűjtemény egy luzoni törzs

¹⁶ Takács: „Die Philippinen einst und jetzt. Vortrag mit Schallplatten im Radio Wien”. *Bericht darüber: Radio-Wien*, Heft 16, Wien, 1936, 6. oldal.

¹⁷ Takács: „La musica dei tagliatori di teste. Abitanti delle Isole Philippine”. Istituto del Convegno – Circolo di Cultura, Milano.

¹⁸ Takács: „I popoli primitivi delle Filippine e la musica”. Istituto Fascista di Cultura, Novara.

¹⁹ Takács: „La musique des chasseurs de tête et autres tribus primitives des Iles Philippines et l’Indonésie”. Conference Musicale, Société de Musique d’Egypte.

²⁰ Takács, Jenő [von]: „A Dictionary of Philippine Musical Instruments”. In: *Archiv für Völkerkunde*. Wien, 29. kötet (1975), 121–217. oldal.

²¹ „Musica Philippina”. In: *Annuario Musical VI*. Barcelona 1951.

harminckét dalát tartalmazza, találunk köztük táncdalokat, szerelmi-, eskü-, gyógyító-, és győzelemi énekeket.

Takács Jenő abban a tudatban halt meg, hogy gyűjtéséből nem maradt eredeti hangzó anyag. Én is csak halála után három évvel, 2008-ban szereztem tudomást arról, hogy a háborúban megsemmisültnek hitt negyven felvétel – amely hét különféle népcsoport (Bontok, déli Kalinga, Ibaloi [Nabaloi], Tinggian, Kiangán, Ifugao és Lepanto [északi Kankanai]) énekes és hangszeres zenéjét tartalmazta – előkerült. A viaszhengerek ma a Berliini Néprajzi Múzeumban találhatóak. Sorsukról azért nem lehetett eddig tudni, mert a háború után a Fonogramm Archívum raktárai Kelet-Berlinbe kerültek, az archívum főépülete pedig Nyugat-Berlinben volt. A fal 1989-es leomlása után kiderült, hogy sok henger megmaradt, köztük Takács Jenő hangfelvételei is.²² A hengereket az UNESCO a Világörökség részévé nyilvánította 1999-ben.²³

A Fülöp-szigetek zenéje természetesen hatott az akkor keletkezett kompozícióira is. 1932-ben egy koncert-szvitet²⁴ írt szóló hegedűre, fuvolára, oboára, trombitára, zongorára és zenekarra, majd két tagalog nyelvű nőikart;²⁵ egy karácsonyi dalt²⁶ szoprán szólóra zongorakísérettel; egy zenekari szvitet,²⁷ majd tizenegy könnyű zongoradarabot Fülöp-szigeteki miniatűrök²⁸ címmel.

14. kép: Takács Jenő

²² Brandeis, Hans (Ludwigshafen am Rhein, 1949. március 29.) népzene kutató, az elveszettnek hitt fonográffelvétel megalkotójának levele Radics Évához. Berlin, 2009. április 26.

²³ [Hír az UNESCO honlapján](#) (utolsó hozzáférés: 2015. június 29.)

²⁴ Suite concertante, op. 33., RaTW 83. Bemutató: Manila, 1932. december, vezényelt Francisco Santiago.

²⁵ Zwei Chöre nach philippinischen Volksliedern (SSA), o.op., RaTW 27. Bemutató: Manila, 1935.

²⁶ „Christmas Eve in the Philippines”, o.op., RaTW 48. Ajánlás: Jennifer. Bemutató: Manila, 1933.

²⁷ Philippine Suite für Orchester, op. 35., RaTW 61. Bemutató: Radio Berlin, 1935.

²⁸ Philippine Island Miniatures, op. 34., RaTW 174. Bemutató: Tokió, 1934. május 3., előadta Takács Jenő.

A Fülöp-szigeteki hangzásvilág hatása is érezhető a halállal viaskodó, vad táncban, a zongorára és zenekarra komponált Tarantellában²⁹.

Oboe I, II
Trp. I, II
(c)

Violine I
(div.)

Violine II
(trem.)

Viola
(Solo)

Violoncello

15. kép: Tarantella, op. 39. RaTW 85.

Takács Jenő szerencsésen egyesítette magában a mindenre nyitott ösztönös művész és a mindent saját egyéni stílusába olvasztani képes, tudatos alkotó típusát. Műveibe az európai, és az Európán kívüli kultúrák hatásain kívül később még Darmstadt³⁰ és az aleatória tapasztalatai is beépültek. Művészetét és személyiségét tisztelet és népszerűség kísérte egész életében. Remélhetőleg életművét Magyarországon is egyre inkább ápolni fogják.

²⁹ Tarantella für Klavier und Orchester, op. 39, RaTW 85. Ajánlás: John Haussermann. Bemutató: Radio Wien, 1937. szeptember 16., vezényelt Max Schönherr, zongorázott Takács Jenő.

³⁰ Takács Jenő – Ligeti György javaslatára – részt vett Darmstadtban, 1964 nyarán Anesthis Logothetis (Burgasz, Bulgária, 1921. október 27. – Bécs, 1994. január 6.) és Milton Babbitt (Philadelphia, 1916. május 10. – Princeton, New Jersey, 2011. január 29.) szemináriumán.